

SLOVENŠČINA

Gradivo za interno uporabo

(4. letnik SSI, 2. Letnik PTI)

Gradivo pripravila: Jožica Žolgar, prof.

ROGAŠKA SLATINA, SEPTEMBER 2020

KAZALO

KAZALO.....	2
GLASOSLOVJE	3
BESEDOSLOVJE IN FRAZEOLOGIJA	7
BESEDOTVORJE.....	9
PREMI GOVOR	11
FUNKCIJSKE ZVRSTI SLOVENSKEGA JEZIKA.....	14
PRAKTIČNOSPORAZUMEVALNI JEZIK	14
STROKOVNI JEZIK	15
PUBLICISTIČNI JEZIK	16
UMETNOSTNI JEZIK	17
RAZVOJ SLOVENSKEGA JEZIKA.....	17
BESEDILO	20
BESEDILNE VRSTE.....	28
VABILO.....	28
VOŠČILO.....	29
ZAHVALA.....	29
OPRAVIČILO	30
ESEJ	31
VIRI IN LITERATURA	32

GLASOSLOVJE

Glasoslovje je jezikoslovna veja, ki preučuje zvočno/izgovorno stran jezika. Slovenski pojem združuje dve sicer ločeni jezikoslovni veji, za kateri običajno uporabljamo mednarodno sprejeti poimenovanji, fonetika in fonologija.

GLASOVI SLOVENSKEGA KNJIŽNEGA JEZIKA

Fonemi ali razločevalni glasovi so glasovi, s katerimi lahko razločujemo pomene besed: KOSA ali KOZA.

Slovenski jezik ima 29 fonemov, ki se delijo na:

- samoglasnike (vokale),
- soglasnike (konzonante); le-ti pa se na zvočnike in nezvočnike.

SAMOGLASNIKI: i, ozki in široki e, a, ozki in široki o, u, polglasnik *ɔ*

i, é, ê, a, ó, ô, u, *ɔ*

SOGLASNIKI:

~ ZVOČNIKI: m, n, r, l, v, j

~ NEZVOČNIKI: ZVENEČI (b, d, z, ž, dž, g), NEZVENEČI (p, f, t, s, š, c, č, k, h)

Pomoč:

zvočniki – mlinarjeva

zveneči nezvočniki – gad zbeži

nezveneči nezvočniki – ta suhi škafec pušča

ČRKA:

Glasove zapisujemo s črkami. Slovenska beseda ima 25 črk za 29 glasov. Črke se delijo na iste skupine kot fonemi.

PISAVA:

V pisavi so lahko te črke male (a) ali velike (A). Pisava, ki jo uporabljamo še današnje dni se imenuje GAJICA. Za rabo črk v pisavi obstajajo določena pravila.

NAGLAŠEVANJE: Besede so v glavnem naglašene. Tiste, ki niso naglašene imenujemo NASLONKE. Naglas v slovenščini ni vezan na noben zlog v besedi, odvisen je samo od pomena besede (lahko je na vseh zlogih).

ZLOG:

Od zlogov je odvisna deljivost besed. Zlog je skupina črk zbranih okrog samoglasnika. Razvrstitev: NZSZN = kramp. Če besede delimo, mora ostati na vsaki strani deljaja vsaj po en zlog. Soglasniški sklop vedno delimo (son- ce).

ZAPISOVANJE GLASOV:

Pomenske dele besed (morfeme) zapisujemo enako; npr.: golobi [b] - izg.: golob [p], golobček [p].

ZAPISOVANJE ZVOČNIKOV:

Pri nezvočnikih zapisujemo znamenje za glasovno različico, ki jo izgovarjamo pred samoglasnikom (koNJ - izg.: koN).

- OU (govor) pišemo kot OL (bOLha - izg.: bOUha);
- V pišemo, ko gre za gibanje v notranjost (Vdeti,...);
- U pišemo, ko gre za odmikanje, dovršitev (Ubežati, Usesti se,...).

ZAPISOVANJE NEZVOČNIKOV:

Pri nezvočnikih zapisujemo črko za glas, ki ga izgovarjamo pred samoglasnikom ali zvočnikom (medveD - izg.: medveT). Če sta na morfemskem šivu dva enaka ali podobna soglasnika zapisujemo oba, čeprav navadno v izgovoru ne slišimo obeh (oDDih - izg.: oDih).

Predlog S/Z

Uporaba predlogov s in z je zelo enostavna. Ravnamo se po pravilu izgovorjave. Besedo preberemo skupaj s predlogom in pravilni je tisti, ki se lažje izgovori.

Pomoč: TA SUHI ŠKAFEC PUŠČA.

Pred besedami, ki se začnejo z odebeljenimi rdečimi črkami v zgornji povedi je potrebno uporabiti predlog S. Pred vsemi ostalimi besedami pa predlog z.

Predlog K/H

Predlog K uporabljamo pred vsemi glasovi razen pred k ali g, takrat uporabimo predlog h.

VAJE

1. V besedah v naslednjih povedih ugotovite naglasno mesto.

Vzemi si kruh in maslo.

Nimam časa.

Kmet dela na njivi.

Pes ga je ugriznil.

2. Naglas razločuje pomen besed. Utemeljite to z rabo napisanih dvojic v povedi.

ígra _____

igrá _____

bíla _____

bilá _____

3. Podčrtajte tiste črke, ki jih izgovarjamo drugače, kot so zapisane.

stol, galeb, obraz, simfonija, radiator, avto, razkosati, predsednik, dieta, konj, težko, medved, gledal, poln, izpuliti

4. Popravite napake.

Moja idea ni bila dobra.

Na lotu je zadela milion tolarjev.

Decemberska številka Slavistične kronike je res zanimiva.

Salon pohišтва bo do nadaljnega zaprt.

Samo minuta še manka do zvonjenja.

Po kosilu se je vlegel na kavč.

Takrat sem bil še breskrben otrok.

Včeraj smo praznovali dedkovo šezdesetletnico.

Možki in ženske so enakopravni.

Letalo je v niskem letu preletelo mesto.

BESEDOSLOVJE IN FRAZEOLOGIJA

Besedoslovje je veda o pomenu besed oziroma besedah na sploh.

Poseben del besedoslovja predstavlja **frazeologija** – veda, ki proučuje stalne besedne zveze (frazeme).

Stalne besedne zveze – frazemi

Stalna besedna zveza je besedna zveza, ki jo jemljemo iz spomina kot že izdelano celoto (npr. *fant od fare* v pomenu *v vseh ozirih dober človek*).

Ker pomen stalnih besednih zvez večinoma ni povezan s prvotnim, stvarnim pomenom, si pomena le-teh ne smemo razlagati dobesedno (npr. *vreči puško v koruzo, soliti komu pamet, orlovski nos, stegniti jezik ...*).

Frazem je stalna besedna zveza, katere pomena ni mogoče napovedati iz njenih delov.

Med frazeme spadajo:

- **rekla** (frazem je del povedi): *obesiti šolo na klin, iti v krtovo deželo, biti komu trn v peti,*

gledati se kot pes in mačka, vlačiti koga po zobeh, mlatiti

prazno slamo, kupiti mačka v žaklju, pustiti koga na cedilu,

pihati komu na dušo, garati kot živina, biti kot rit in srajca,

živeti na visoki nogi ...

- **pregovori** (frazem je poved): *Jabolko ne pade daleč od drevesa. Bolje vrabec v roki kot*

golob na strehi. Kdor drugemu jamo koplje, sam vanjo pade.

Kar se Janezek nauči, to Janez zna. Brez dela ni jela. V vinu

je resnica. Rana ura – zlata ura. Za malo denarja malo

muzike. Ena lastovka ne naredi pomladi. Denar je sveta

*vladar. Kdor se zadnji smeje, se najslajše smeje. Zrno do zrna
pogača, kamen na kamen palača. Kadar mačke ni doma, miši
plešejo. Tudi slepa kura včasih zrno najde. ...*

V Slovarju slovenskega knjižnega jezika (SSKJ) so stalne besedne zveze oz. frazemi zbrani na koncu geselskih člankov, in sicer v **frazeološkem gnezdu**, ki ga prepoznamo po odebeljeni

črni piki (●).

VAJE

Stalne besedne zveze iz prvega stolpca povežite z ustreznimi pomeni iz drugega.

Jabolko ne pade daleč od drevesa.	Pomaga nam.
Natoči nam čistega vina.	To je brez logične povezave.
Gre nam na roke.	Ta človek me trpinči.
Preštel mu bom kosti.	Reči ni nič hudega.
Ta človek mi pije kri.	Povej resnico.
Igra se z ognjem.	Pretepel ga bom.
Trga hlače po šolskih klopeh.	Otroci so takšni kot starši.
Otroci so mu zrasli čez glavo.	Otroci ga ne ubogajo več.
Beseda ni konj.	Hodi v šolo.
To nima ne repa ne glave.	Neprevidno se izpostavlja nevarnosti.

Napišite pet pregovorov in pojasnite njihov pomen.

Napišite pet rekel in pojasnite njihov pomen.

BESEDOTVORJE

Del besedoslovja je tudi **besedotvorje** – veda o nastajanju (tvorbi) novih besed.

Tvorjenost besed

Glede na tvorjenost besede delimo na **netvorjenke** in **tvorjenke**.

- **NETVORJENKA** je beseda, ki ni nastala iz druge besede ali besedne zveze
(npr. *hiša, miza, brat, slika*).

Netvorjenke (*hiša*) → koren (*hiš-*) + končnica (*-a*)

~ Končnica = del besede, ki ima slovnični pomen (npr. končnica *-a* v besedi *hiša* pomeni *ženski spol, imenovalnik ednine*).

- **TVORJENKA** je beseda, ki je nastala iz druge besede ali besedne zveze
(npr. *hišica, mizar, bratec, sličica*).

Tvorjenke (*hišica*) → koren (*hiš-*) + obrazilo (*-ica*)

~ Obrazilo = del besede, ki ima stvarni pomen (npr. obrazilo *-ica* v besedi *hišica* pomeni *majhna/ljuba/ljubka*).

~ Podstava je del besedne zveze, ki jo pri tvorjenju nove besede ohranimo.
(Podstava tvorjenke je lahko že koren.)

npr. **majhna** hiša → hiš-ica

(tvorjenka → podstava + obrazilo)

↓

podstava

hišica

hiš-

-ica

Vrste obrazil:

~ predpona: stoji pred podstavo (**n**apisati, **pre**brati)

~ medpona: stoji med deli večdelne podstave (miš**e**lovka, zob**o**zdravnik)

~ pripona: stoji za podstavo (brate**c**, zidarb)

Besedotvorne vrste

Načini tvorjenja novih besed (besedotvorni načini):

- **izpeljava** – način tvorjenja nove besede s pripono (*prijateljica*)

- **zlaganje** – način tvorjenja nove besede z medpono (*živinozdravnik*)

- **sestavljanje** – način tvorjenja nove besede s predpono (*prekuhati*)

- **sklapanje** – tvorjenje nove besede na način, da se deli podstave združijo brez obrazil (*triindvajset*)

Glede na način tvorjenja novih besed ločimo

besedotvorne vrste:

- **izpeljanka** → podstava + pripona (*mlad-ina; delavski, rokavice, zvonjenje, starost, slovenščina, kužek ...*)

- **zloženka** → del podstave + medpona + del podstave (*stroj-e-vodja; pravopis, leporečje, vročekrven, zemljepis, samopostrežba ...*)
- **sestavljena** → predpona + podstava (*ob-soditi; nadstropje, priimek, sovrstnik, podbradek, raztrgan, podpisati, skuhati ...*)
- **sklop** → del podstave + del podstave (*se-ve-da; petinpetdeset, dvesto, očenaš, nebodigatreba, dolgčas ...*)

PREMI GOVOR

Premi govor je sestavljen iz spremnega stavka in dobesednega navedka.

Dobesedni navedek zaznamujemo **z narekovaji**.

»Si ti to naredil?« je vprašala Tanja.

dobesedni navedek

(citat)

spremni stavek

POMNITE!

Paziti je treba na zaporedje ločil in narekovajev.

Primeri:

Tiho je zašepetala: »Vse vem.«

»Vse vem,« je tiho zašepetala.

»Kako?« je bil radoveden.

»Dovolj!« je zakričal Tadej.

»Joj,« vzdihne zdravnica, »spet ta gripa.«

»Že spet?« se začudi zdravnica, »ta gripa.«

»Neverjetno!« se razjezi zdravnica, »spet ta gripa.«

VAJE

Premi govor pretvori v odvisnega

Mama je naročila Anki: »Ne pozabi kupiti sladoleda!«

Matej je zaklical: »Pridi k meni!«

»Ali prideš jutri na trening?« je trener vprašal Jureta.

Odvisni govor pretvori v premi govor

Franc je vprašal Ivana, če mu lahko posodi nekaj denarja.

Melita je naročila Klari, naj pokliče mamo.

Učitelj je naročil učencem, naj prinesejo škarje in lepilo.

FUNKCIJSKE ZVRSTI SLOVENSKEGA JEZIKA

- se imenujejo funkcijske, ker služijo **različnim uporabnostnim namenom**
- imenovale bi se lahko tudi **področne**, ker ubesedujejo predmetnost različnih področij človekovega udejstvovanja (vsakdanje stvari, strokovne, umetnostne, publicistične)

LOČIMO: **praktičnosporazumevalni jezik,**
strokovni jezik,
publicistični jezik,
umetnostni jezik.

PRAKTIČNOSPORAZUMEVALNI JEZIK

Značilnosti:

- uporabljamo v navadnih pogovorih, poročilih, obvestilih, preprostih opisih in pripovedovanjih,
- povedi in stavki so **kratki**, načeloma preprosti, **nezapleteni**,
- v pogovoru se **sogovorca** ponavadi kaj **vprašujeta in odgovarjata**,
- v pogovorih je beseda zelo **živa** in **pristna** (če to zapišemo, je besedilo nerodno),
- tipične besedilne vrste praktičnega sporazumevanja in sploh sporočanja so: pogovori, preproste povedi o dogodkih, pisma, dopisi, vabila, objave, obvestila, navodila, nasveti.

STROKOVNI JEZIK

1. Praktičnostrokovni jezik

Značilnosti:

- podoben praktičnosporazumevalnemu, le da ima več strokovnega izrazja,
- uporabljajo ga **delavci najrazličnejših strok** v zadevah svojega poklicnega dela in poklica,
- v primerjavi z vsakdanjim sporazumevalnim jezikom je **natančnejši** in **bolj izdelan**,
- poleg tipičnega izrazja tudi tipične ustaljene besedne zveze,
- značilnost pisanega praktičnostrokovnega jezika je **neintimnost**, velikokrat pretirana **raba trpnika** in **neglagolsko izražanje**.

2. Znanstveni jezik

Značilnosti:

- **najvišja vrsta strokovnega jezika**
- s praktičnostrokovnim jezikom ga povezuje **strokovno izražje**, vendar znanstveno obširnejše in znano manjšemu krogu ljudi (načeloma tudi bolj abstraktno)
- znanstvenik mora predmet svojih raziskav podajati **natančno** in **popolnoma enopomensko**; na kratko mora podati bistvo stvari –
- značilna je velika **treznost** in **brežčustvenost** – gre za t. i. **nevtralni besedni red**, stavčne in povedne zgradbe so ponavadi zapletene

3. Navadni strokovni/poljudnoznanstveni jezik

Značilnosti:

- vmesni položaj **med praktičnostrokovnim in znanstvenim jezikom,**
- uporaba tedaj, ko je treba **z vsebino znanstvenih ali visokostrokovnih del seznaniti širše kroge,**
- trudi zapletene stvari povedati čim bolj **preprosto** in **jasno** (namesto tujk domače besede, opisi, definicije, zgledi ...),
- grafi, preglednice, podobe,
- **učbeniki** (knjige za srednje šole, višje razrede osnovnih šol),
- veliko poljudnoznanstvenih besedil nastaja za t. i. dodatno obveščanje/informiranje ljudi o splošno zanimivih in važnih področjih človeškega, živalskega in predmetnega sveta.

PUBLICISTIČNI JEZIK

Značilnosti:

- publicistični jezik se uporablja v časopisju v uvodnikih in komentarjih k znamenitim političnim, gospodarskim in kulturnim dogodkom, v novicah, poročilih, reportažah in podobnem,
- publicistično pišejo predvsem **novinarji v časopisih, revijah,** na **radiu, tv** – tu se z enakim pisanjem oglašajo tudi razni strokovnjaki in dopisniki,
- je lahko **govorjen** (tv) ali **pisan** (časopisi),
- zanj je zmeraj značilna **posredovalna naloga** – podoben poljudnoznanstvenemu jeziku, a vsebuje tudi **senzacionalnost,** precejšnjo mero **čustvenosti,** radi **napihujejo** stvari, **manjša natančnost** zaradi naglice,

UMETNOSTNI JEZIK

Značilnosti:

- postavlja močno v ospredje svojo **tvorno in netvarno pojavnost z vseh jezikovnih ravnin** (npr. glasovnost, besednost, naglasnost, besedovrstnost, oblikovnost, skladenjskost – še zlasti v pesniških besedilih,
- cilj ni odražanje dokumentirane stvarnosti (preverljive v času in prostoru), ampak **ustvarjanje miselnega/fiktivnega sveta**, ki ga lahko vsakdo doživlja s stališča celote svojega življenjskega izkustva – in s tem izrazito **individualno**,
- je jezik umetnostne **proze, pesmi in drame**,
- **nenavadne zveze besed, besedne novotvorbe, razširjene pomenske rabe**,
- v pesmi opazno razmerje med količino besed in veličino ubesedenega,
- sorazmerno hitro menjavanje umetnostnih stilov – tj. tipične razvrstitve izkoriščenih jezikovnih možnosti ubesedovanja.

RAZVOJ SLOVENSKEGA JEZIKA

ZGODOVINA SLOVENSKEGA KNJIŽNEGA JEZIKA

16. STOLETJE

Najstarejše objavljeno besedilo v slovenskem jeziku **so Brižinski spomeniki**, ki je sestavljeno iz treh besedil. Prvi in tretji spomenik sta obrazca za splošno spoved, drugi pa je pridiga o pokori in grehu. Brižinske spomenike hranijo v bavarski državni knjižnici v Münchnu. Iz pisave so razbrali, da so bili brižinski spomeniki napisani med letoma 972 in 1039 na zgornjem Koroškem. V brižinskih spomenikih je zapisana zgodnja slovenščina, njihova govorna podlaga pa je obredni jezik na slovenskem Koroškem v 10. stoletju.

Rateški rokopis (Celovski rokopis) je iz druge polovice 14 stoletja. Vsebuje tri verska besedila: očenaš, zdravomarijo in apostolsko vero. Napisan je v gotici.

Stiški rokopis vsebuje več besedil, štiri so v slovenščini. Besedila so bila napisana v 15. stoletju po starejših predlogah, prevedena iz latinščine.

Prve slovenske besede so bile natisnjene v nemški pesmi vojaških najemnikov na letaku leta 1515. Prve tiskane knjige v slovenščini pa so povezane s protestantsko versko reformacijo, ko sta izšle knjigi Abecednik in Katekizem.

Prve besede so bile natisnjene v gotici, nato pa sta jih dopolnila Trubarjeva sodobnika Sebastjan Krelj in Adam Bohorič – po slednjem imenujemo bohoričico (v bohoričici je izšlo nekaj Trubarjevih del – Ta evangeli sv. Matevža, Cerkovna ordninga, Ta celi novi testament). Slovenščina je bila močno narečno razcepljena.

Trubarjev knjižni jezik je utrdil Jurij Dalmatin s prevodom celotnega svetega pisma, izdanega pod pokroviteljstvom kranjskih, štajerskih in koroških deželnih stanov. V 16 stoletju sta poleg Trubarjevega Abecednika izšla še dva jezikovna priročnika: slovnica in slovar. **Prvo slovnico je napisal Adam Bohorič**, izšla pa je z naslovom Zimske urice. Napisana je v latinščini.

17. STOLETJE IN PRVA POLOVICA 18. STOLETJA

To obdobje imenujemo protireformacija in obdobje katoliške obnove, saj je bilo konec 16. stoletja protestantizem uradno prepovedan, zažigali so tudi knjige.

Kljub uničenju protestantskih knjig, pa se je njihovo jezikovno izročilo v prvi polovici 17. stoletja nadaljevalo. Ohranjevalec protestantskega jezika je bil ljubljanski katoliški škof Tomaž Hren.

Proti koncu 17. stoletja še bolj pa v 1. polovici 18. stoletja se je spet razmahnilo izdajanje slovenskih knjig z versko vsebino za duhovnike. Tedaj je bila najbolj razširjena besedilna vrsta pridiga. Najboljši slovenski pridigar je bil Janez Svetokriški.

DRUGA POLOVICA 18. STOLETJA

To je obdobje razsvetljenstva. V tem obdobju se je začelo večati število tiskanih del, ta niso bila samo verska, ampak tudi posvetna.

Eno pomembnejših del iz tega obdobja je katoliški prevod svetega pisma, ki ga je pripravil Jurij Japelj.

Ker je bilo natisnjenih veliko del, in so si pisci želeli pridobiti čim več bralcev, so pisali v jeziku svoje dežele in tako so se pojavile različice slovenskega knjižnega jezika. Najbolj oddaljena je bila prekmurska različica, katere utemeljitev je bil protestantski pastor Štefan Kuzmič.

Konec 18. stoletja so začela izhajati tudi druga strokovna dela – Kuharske bukve in Babištvo Valentina Vodnika.

Preprostejši slovenski bralec, pa je se v tem obdobju srečal s publicističnimi besedili – Vodnik je izdajal almanaha Veliko pratiko in Malo pratiko ter Ljubljanske novice. V obdobje razsvetljenstva pa sega tudi začetek posvetnega pesništva – z almanahom Pisanice od lepeh umetnost **Janeza Damascena Deva in posvetne dramatike – s komedijama Županova Micka in Ta veseli dan ali Matiček se ženi Antona Tomaža Linharta.**

PRVA POLOVICA 19. STOLETJA

To obdobje velja za obdobje poglobljenega razmišljanja o slovenskem jeziku. Svoje delo je nadaljeval Valentin Vodnik, ki ni bil le pesnik, urednik, ampak tudi slovničar. To je obdobje Ilirskih provinc v katerem je bila slovenščina priznana kot uradni jezik in je postala učni jezik v šolah, zato je bilo treba pripraviti učbenike v slovenščini. **Valentin Vodnik je zato izdal prvo slovnico napisano v slovenskem jeziku leta 1811.** Jernej Kopitar je tri leta prej izdal Slovnica slovanskega jezika na Kranjskem, Koroškem in Štajerskem. Kopitar je v njej zahteval enoten knjižni jezik za vse Slovence, pozival pa je tudi k reformi pisave – vsak glas svojo črko.

Prizadevanje za izboljšanje slovenske pisave se je končalo leta 1845, ko se je dokončno uveljavila **gajica**. Za mirno vpeljavo gajice ima velike zasluge predvsem Janez Bleiweis, urednik Kmetijskih in rokodelskih novic.

Ne le pisava, ampak tudi knjižni jezik ni bil enoten, zato je leta 1848 s »pomladnjo narodov« in prvim slovenskim političnim programom »Zedinjena Slovenija« spodbuda za poenotenje jezika. Slovenski izobraženci so v programu zahtevali svobodno rabo slovenščine, oz enake pravice zanjo, kot jih je imela nemščina.

DRUGA POLOVICA 19. STOLETJA

Boj za slovenščino v uradih, na sodiščih in v šolah ni bil uspešen v programu Zedinjena Slovenija, vendar boj za slovenščino ni zamrl. Fran Levstik si je močno prizadeval za uveljavitev slovenščine. Anton Janežič, profesor v Celovcu, je bil urednik raznih revij, med

njimi tudi Slovenskega glasnika. Janežič je prvič izdal Slovensko slovnico s kratkim pregledom slovenskega slovstva,.

Stanislav Škrabec je utemeljil sodobno slovensko pravorečje, torej bi se naj črka brala tako, kot je zapisana in sicer ne glede na to, v katerem položaju stoji.

Fran Levec je izdal Slovenski pravopis, prvi slovenski pravopisni priročnik v samostojni knjigi.

20. STOLETJE

Pritisk srbohrvaščine se je kazal v neenakopravnosti slovenskega jezika v skupščini po šestojanuarski diktaturi.

Po drugi svetovni vojni se je sicer raba slovenskega knjižnega jezika močno razmahnila (književnost, znanost, publicistika, gledališče, radio, televizija).

Z osamosvojitvijo leta 1991 je slovenščina postala državni in uradni jezik v republiki Sloveniji.

Jože Toporišč: *Slovenska slovnica*, razprave o glasoslovju, oblikoslovju, skladnji ... Enciklopedija slovenskega jezika. Učbeniki. Vloga pri sestavi novega pravopisnega priročnika *Slovenski pravopis* (2001).

BESEDILO

Kaj je besedilo

Besedilo je tisto besedno sporočilo, ki je logično povezano, urejeno in vsebinsko zaokroženo.

Besedna sporočila sporočamo z besednim jezikom in so lahko govorjena ali zapisana.

Vrste besedil

Ločimo več vrst besedil:

- umetnostna in neumetnostna besedila,
- govorjena in zapisana besedila,
- subjektivna in objektivna besedila,

- zasebna in javna besedila,
- uradna in neuradna besedila,
- praktičnosporazumevalna, uradovalna, strokovna in publicistična besedila.

Umetnostna in neumetnostna besedila

UMETNOSTNO BESEDILO = besedilo, ki ne prenaša praktičnega sporočila, saj je namenjeno estetskemu doživljanju domišljjskega sveta.

NEUMETNOSTNO BESEDILO = besedilo, ki posreduje resnične informacije o stvarnosti (podatki so preverljivi) in ima praktičen namen.

Primer umetnostnega besedila:

Korakal in korakal sem tik konja, ali najrajši bi bil padel po zemlji ter si pulil lase s svoje glave. Bilo mi je odkrito, da si je izbrala drugega, in v polni meri sem se zavedal svoje prisege, da ji tega braniti ne smem!

Takrat se me je usmilila božja milost in napolnila me je z zavestjo, da se mi ne godi krivica: Bog mi je odrekel nevesto, kateri sem se bil prej sam odrekel, in to, da bi senca ne padla na visoški dve kmetiji!

Ko sta mlinski kolesi odnehali in ko je izmučena moja duša prišla k nezatni moči, sem vedel, da mi je delati pokoro ne samo za ubogega svojega očeta, temveč tudi zase, za svoje velike pregrehe.

odlomek iz Tavčarjevega romana Visoška kronika

Primer neumetnostnega besedila:

Z otroki se pogovarjamo o marihuani

Kot opozarja publikacija, je marihuana brez dvoma nevarna droga, ki posebej ogroža zdravje in blaginjo otrok in mladostnikov na kritični točki njihovega življenja – ko odraščajo, se učijo, zorijo in gradijo temelje za poznejši čas, ko bodo živeli kot odrasli.

Otroci pri starših iščejo pomoč in vodstvo pri spopadanju s težavami in sprejemanju odločitev, vključno z odločitvijo, da ne bodo uživali drog. Odločitev staršev, da ne bodo uživali marihuane in drugih drog, bo brez dvoma okrepila sporočilo njihovim otrokom.

Veliko je virov – tudi v vaši lokalni skupnosti – pri katerih lahko dobite potrebne informacije, da boste lahko z otroki spregovorili o drogah. Večina teh informacij je zbrana na spletni strani Urada za droge pri Ministrstvu za zdravje:

<http://www.uradzdroge.gov.si>

Marihuana: Dejstva, ki bi jih morali poznati starši

(publikacija Ministrstva za zdravje, Urad za droge, maj 2005)

Govorjena in zapisana besedila

GOVORJENO BESEDILO = besedilo, ki ga sporočevalec posreduje naslovniku
po slušnem prenosniku (govorno).

ZAPISANO BESEDILO = besedilo, ki ga sporočevalec posreduje naslovniku
po vidnem prenosniku (pisno).

Primer govorenega besedila (zapis prvotno govorenega besedila):

- A: Halo, Zvezdana!
- B: Zdravo, Mojca!
- A: Kje si? Motim?
- B: Neee. Povej!
- A: Poslušaj ... Že dolgo nisva poklepetali, pa sem mislila ... Imaš kaj časa za kavo?
- B: Seveda! Kdaj?
- A: Jutri po predavanjih?
- B: Zmenjeno! Se slišiva, ko končam na faksu?
- A: Super! Pokličī.

Primer zapisanega besedila:

CENTER ZA POMOČ ŽRTVAM KAZNIVIH DEJANJ PTUJ, Obrtniška 11, vam ponuja pomoč, če ste bili žrtev kaznivega dejanja, če se nad vami izvaja nasilje, če ne vidite poti iz situacije, v kateri ste se znašli.

Obiščete nas lahko osebno v ponedeljek, torek, sredo in petek od 7.30 do 15. ure
ali pokličete po telefonu na številko 02/771 10 17!
Prijazni svetovalci so vam na dežurnem telefonu na voljo 24 ur dnevno, vse dni v letu.
Pomoč je zaupna in brezplačna!

Večer, 26. 4. 2006

Subjektivna in objektivna besedila

- subjektiven = oseben, z osebnega stališča, pristranski

- objektivni = neoseben, nepristranski; dejanski, resničen

SUBJEKTIVNO BESEDILO = besedilo, v katerem sporočevalec izraža svoj odnos do teme, o kateri govori ali piše (sporočevalec se razodeva: izrazi svoje mnenje, stališče, čustva ...).

Subjektivna besedila so npr. umetnostna besedila, osebno pismo, reportaža, zahvala, voščilo, čestitka, sožalje, reklama ...

OBJEKTIVNO BESEDILO = besedilo, v katerem sporočevalec ne izraža svojega odnosa do teme, o kateri govori ali piše, temveč v zvezi z njo navaja le resnične in preverljive podatke (sporočevalec se ne razodeva).

Objektivna besedila so npr. strokovna besedila, opis, uradna prošnja, zapisnik, poročilo, novica ...

Primer subjektivnega besedila:

Draga naša babi!

Ob tvojem rojstnem dnevu ti želimo še veliko prijaznih dni in zadovoljstva,

predvsem pa veliko zdravja in življenjske energije.

Poljubček na vsako stran!

Tvoji vnuki

Rok, Jure, Tine, Eva, Luka

Primer objektivnega besedila:

Ptičja gripa med piščanci v vzhodni Angliji

Potem ko so pri piščancih na piščančji farmi v mestu Hockering na vzhodu Anglije odkrili ptičjo gripo, bodo tam pobili 35.000 piščancev. Prvi testi so pokazali, da se je perutnina najverjetneje okužila z virusom tipa H7 in ne s smrtnim virusom H5N1, s katerim so se od leta 2003 do danes okužili 204 ljudje in zaradi katerega je umrlo 113 ljudi. **(Reuters)**

Večer, 29. 4. 2006

Zasebna in javna besedila

ZASEBNO BESEDILO = besedilo, ki je namenjeno določeni osebi

(ali natančno določeni manjši skupini ljudi, npr. neki družini).

JAVNO BESEDILO = besedilo, ki je namenjeno širši javnosti

oziroma množici ljudi.

Javna besedila so objavljena v javnih prostorih ali v sredstvih javnega obveščanja.

Primer zasebnega besedila:

Kranj, 25. 5. 2005

Draga Ana!

Vabim te na rojstni dan, ki ga bom praznoval v soboto, 28. 5. 2005. Žur se bo pričel ob 19. uri pri meni doma. S seboj prinesi le obilo dobre volje in ... pridi!

Tvoj frend

Borut

Primer javnega besedila:

Spoštovane stranke!

Obveščamo vas, da bo naš salon zaradi obnovitvenih del zaprt do 15. 3. 2000.

Hvala za razumevanje.

Tim frizerskega salona Lasek

Uradna in neuradna besedila

URADNO BESEDILO = besedilo, v katerem sta sporočevalec in naslovnik v neenakovrednem družbenem razmerju

(npr. učenec/učitelj sporoča ravnatelju).

Tovrstno sporazumevanje je poslovno, poklicno ali strokovno.

NEURADNO BESEDILO = besedilo, v katerem sta sporočevalec in naslovnik v enakovrednem družbenem razmerju

(npr. sporazumevanje med prijatelji, sorodniki ipd.).

Primer neuradnega besedila:

Škofja Loka, 10. 8. 2003

Dragi Marko!

Ob izgubi tvojega brata prejmi moje iskreno sožalje. V mislih sem s teboj v tvoji neizmerni žalosti.

Tvoja prijateljica Petra.

Primer uradnega besedila:

Simon Tomšič

Ruška cesta 13

2000 Maribor

Maribor, 2. 9. 2005

Srednja trgovska šola

Mladinska ulica 14

2000 Maribor

PROŠNJA ZA POGOJNI VPIS V 4. LETNIK

Spoštovani!

Prosim Vas za odobritev pogojnega vpisa v 4. letnik (program aranžerski tehnik).

V šolskem letu 2004/2005 sem bil zaradi daljše bolezenske odsotnosti ob koncu pouka neocenjen iz dveh predmetov (matematika in angleščina). Uspešno sem opravil predmetni izpit iz matematike, pri angleščini pa sem bil neuspešen. Glavni vzrok za to je v ponavljajoči se bolezni, zaradi katere se v juliju in avgustu nisem mogel učinkovito pripraviti za oba izpita. Zato prosim za pogojni vpis v 4. letnik. Predmetni izpit iz angleščine bi rad opravljal v izrednem roku v začetku oktobra.

Zahvaljujem se Vam za razumevanje in Vas lepo pozdravljam.

Priloge:

- zdravniško spričevalo
- mnenje šolske svetovalne službe
- mnenje razredničarke
- izjava staršev
- fotokopija spričevala 2. letnika

Praktičnosporazumevalna, uradovalna, strokovna in publicistična besedila

- PRAKTIČNOSPORAUMEVALNO BESEDILO = neuradno zasebno besedilo vsakdanjega sporazumevanja; subjektivno besedilo.

Praktičnosporazumevalna besedila: *(neuradni) pogovor, osebno pismo, razglednica, čestitka, osebno vabilo, voščilnica, zahvala, sožalje, osebni dnevnik ipd.*

- URADOVALNO BESEDILO = uradno zasebno besedilo (sporočevalec in naslovnik sta v neenakovrednem razmerju – sporazumevanje poteka med uradno osebo in stranko); objektivno besedilo.

Uradovalna besedila: *uradno pismo, uradna prošnja, naročilnica, pooblastilo, potrdilo, opomin, pogodba, uradna objava, račun, uradno vabilo ipd.*

- STROKOVNO BESEDILO = besedilo, ki obravnava določeno temo s strokovnega/znanstvenega področja in je namenjeno strokovni (ožji) javnosti; objektivno besedilo.

Strokovna besedila: *strokovna predavanja, razlage pri pouku, enciklopedije, šolski učbeniki, članki v strokovnih revijah, prispevki v znanstvenih in poljudnoznanstvenih oddajah, vremenska napoved, navodila za uporabo ipd.*

- PUBLICISTIČNO BESEDILO = besedilo, ki posreduje širši javnosti nove informacije (sporočevalec je novinar); objektivna in/ali subjektivna besedila.

Publicistična besedila: *novica (vest), poročilo, ocena ali kritika, komentar, reportaža, intervju, anketa itd.* To so besedila, ki so značilna za medije.

BESEDILNE VRSTE

VABILO

Vabilo je besedilo, v katerem sporočevalec vabi naslovnika, da se udeleži kake prireditve oz. dogodka (npr. zabave ob rojstnem dnevu, odprtja razstave, literarnega večera, sestanka dijaške skupnosti ...).

Primer:

MARIBORSKA KNJIŽNICA, Rotovski trg 2, 2000 Maribor

VELIKA ČITALNICA

V četrtek, **22. aprila 1999**, vas ob **18. uri** vljudno vabimo v Veliko čitalnico, Rotovski trg 2/I,
na literarni večer s pesnikom

MATJAŽEM KOCBEKOM,

na katerem bomo predstavili njegovo pesniško zbirko Kreta, ki je lani izšla pri založbi Aleph.

S pesnikom se bo pogovarjala Lidija Gačnik Gombač, pesmi pa bosta brali Zdenka Gajser in Desanka Tavčar - Pernek.

VOŠČILO

Voščilo je besedilo, v katerem sporočevalec izraža naslovniku dobre želje ob določenem prazniku (npr. rojstni dan, božič, novo leto ...).

Primer:

Piran, 16. 12. 2003

Draža Klara z družino!

Naj vam bo v novem letu vsak dan s sončkom obrijan ...

Ana in Antonio Petrič

ZAHVALA

Zahvala je besedilo, v katerem sporočevalec izrazi hvaležnost za dejanje, ki ga je storil naslovnik.

Primer:

Republika Slovenija

CENTER ZA SOCIALNO DELO

MARIBOR

DVORAKOVA UL. 5, 2000 MARIBOR

Veliko Vas je, ki nam pomagate! Radi bi se zahvalili vsem!

A ker je prostor za to premajhen, naj izrečemo posebno hvalo RADIU CITY iz Maribora, za njihov neizmeren trud in angažma pri akciji POMAGAJMO POMAGATI – ZA OBSTOJ MATERINSKEGA DOMA MARIBOR GRE!, ki je tekla od meseca junija do danes, direktorju radia, voditeljema Boru in Dejanu ter drugim sodelavcem in seveda vsem, ki ste k njej pristopili.

Hvala tudi KLUBU VESNA iz Maribora za njihovo nesebično pomoč, NARODNEMU DOMU MARIBOR in SLOVENSKEMU NARODNEMU GLEDALIŠČU za njihovo podporo pri izvajanju akcije.

Hvala tudi ustanovitvenemu donatorju za podporo pri sodelovanju in hvala vsem otrokom, vzgojiteljem in staršem, ki jim stiske drugih zbuja posebno pozornost in so zanje pripravljeni darovati svojo dragocenost – znanje, trud in čas. Ob tem posebna hvala Srednji ekonomski šoli Maribor za čudovit humanitarni koncert in II. gimnaziji Maribor za podporo. Hvala medijem, ki se trudite in ozaveščate javnost o potrebah ljudi in ustrezni pomoči.

Hvala vsem, ki Vas še nismo imenovali – zavedamo se, kako veliko vas je in kako dragoceni ljudje ste! In prosimo, ne zamerite nam – vsaka Vaša pozornost in darežljivost ter s tem izražena humanitarnost nam je več kot pomembna! Z njo zagotavljate možnost drugačnega načina življenja za tiste, ki potrebujejo našo podporo in pomoč!

Vsem Vam v letu, ki prihaja, voščimo vse dobro – z željo, da vas spremlja toplina človeških src in medsebojna povezanost v dobrem!

Materinski dom Maribor

Večer, 10. 12. 2005

OPRAVIČILO

Opravičilo je besedilo, v katerem se sporočevalec opravičuje naslovniku zaradi neizpolnjevanja svojih obveznosti (sporočevalec naslovniku pojasni razloge, zakaj je npr. zamudil k pouku ali še ni poravnal računa za dobavljeno električno energijo ipd.).

Primer:

OPRAVIČILO

Spoštovana gospa razredničarka!

Prosim, da opravičite mojemu sinu Tomažu Kolariču izostanek od pouka v sredo,

1. 6. 2005. Zaradi hudega glavobola se je počutil slabo.

Zahvaljujem se Vam za razumevanje in Vas lepo pozdravljam.

Majda Horvat Kolarič

V Mariboru, 1. 6. 2005

ESEJ

- pisec predstavlja svoje osebno stališče do izbrane teme in ga utemeljuje, pri tem pa razkriva razne poglede na to temo
- navadno vsebuje prvine, ki so značilne za umetnostno in znanstveno besedilo, zato je pogosto na meji med neumetnostnim in umetnostnim besedilom
- manj sistematičen kot razprava
- napisan v jeziku, ki je načelno odprt za literarne prvine in teži k splošnejši razumljivosti, nazornosti in duhovitosti
- značilne so še polemičnost, asociativnost in navajanje besed drugih avtorjev
- ena od vrst je t.i. šolski esej:
 - dijaki ga pišejo na maturi,

- pri slovenščini ga pišejo o svojem sprejemanju književnosti; ker se odzivajo na (umetnostno) besedilo, pravimo, da je šolski esej meta besedilo – besedilo, ki govori o besedilu,
- pri pisanju se dijaki deloma ravnajo po navodili, zaželena pa je tudi izvirnost,
- v razpravljalnem eseju primerjajo književna besedila, v razlagalnem (interpretativnem) eseju pa razlagajo svoje dožemanje krajšega književnega besedila oz. odlomka ali razlagajo in primerjajo dvoje (ali več) krajših besedil,
- v obeh esejih kritično presojuje obravnavano tematiko (to morajo seveda dobro poznati), izražajo svoje mnenje ter ga utemeljujejo,
- dijak predstavi svojo tezo in jo pojasnjuje z argumenti ali protiargumenti,
- na koncu (v sintezi) se povzame ugotovitve in jih strne v odgovor, vezan na problem, ki je bil nakazan v tezi.

VAJA

Napišite **vabilo**, v katerem vabite prijatelja na nogometno tekmo med Mariborom in Partizanom. Potrebne podatke si izmislite.

VIRI IN LITERATURA

- Mateja Gomboc: Besede 1, 2, 3, 4, 5 (učbenik in delovni zvezek).
- Marja Bešter idr.: Na pragu besedila 1, 2, 3, 4 (učbenik in delovni zvezek).
- Dostopno na: http://uciteljska.net/ucit_search_podrobnosti.php?id=5139 (22. 3. 2013).